

RETRACTION NOTICE

The article *Komunikacja w społeczeństwie wielokulturowym: wzmacnianie czy zanikanie tożsamości*, [Wiśniewski, D. 2015; *Komunikacja w społeczeństwie wielokulturowym: wzmacnianie czy zanikanie tożsamości*, „Pogranicze. Studia Społeczne”, t. 25, s. 235-244. DOI: 10.15290/pss.2015.25.14] by dr Daniel Wiśniewski has been retracted as a major part of text has been found to be plagiarized from the article entitled *Tradycja a kształt kultury w czasach globalizacji*, [Burdzik, T. 2013. *Tradycja a kształt kultury w czasach globalizacji*, „Kultura i Historia”, (23). URL: <http://www.kulturaihistoria.umcs.lublin.pl/archives/4715>] by Tomasz Burdzik.

Received: July 16, 2015.

Retracted: October 09, 2015.

Retraction Notice: This article has been retracted at the request of the author.

NOTA RETRAKCYJNA

Artykuł dr. Daniela Wiśniewskiego *Komunikacja w społeczeństwie wielokulturowym: wzmacnianie czy zanikanie tożsamości*, [Wiśniewski, D. 2015; *Komunikacja w społeczeństwie wielokulturowym: wzmacnianie czy zanikanie tożsamości*, „Pogranicze. Studia Społeczne”, t. 25, s. 235-244. DOI: 10.15290/pss.2015.25.14] został wycofany z powodu plagiatu znaczących ilości tekstu zapożyczonych z artykułu *Tradycja a kształt kultury w czasach globalizacji*, [Burdzik, T. 2013; *Tradycja a kształt kultury w czasach globalizacji*, „Kultura i Historia”, (23). URL: <http://www.kulturaihistoria.umcs.lublin.pl/archives/4715>] autorstwa mgr. Tomasza Burdzika.

Data opublikowania: 16 lipca 2015.

Data retrakcji: 9 października 2015.

Nota retrakcyjna: Artykuł został retraktowany na żądanie autora.

DANIEL WIŚNIEWSKI
DWISNIEWSKI@UNI.OPOLE.PL

KOMUNIKACJA W SPOŁECZEŃSTWIE WIELOKULTUROWYM: WZMACNIANIE CZY ZANIKANIE TOŻSAMOŚCI

„Tożsamość nie dostaje się ani w prezencie, ani z wyroku bezapelacyjnego; jest ona czymś, co konstruuje, co można [...] konstruować na różne sposoby, i co nie zaistnieje w ogóle, jeśli się nie na któryś ze sposobów nie skonstruuje. Tożsamość jest zatem zadaniem do wykonania, przed jakim nie ma ucieczki”.
Zygmunt Bauman [1994: 9]

Wstęp

Przemiany, jakie dokonały się i dokonują w społeczeństwie w pierwszych dziesięcioleciach XXI wieku, powodują przewartościowania u wszystkich żyjących obecnie pokoleń cywilizacji zachodniej. We współczesnym świecie da się zauważyć nie tylko i niepewność wpisana w egzystencję dnia codziennego, nasilenie się groźnego charakteru obszarów publicznych, odrażliwienie, spotkania z innymi, odejście od społecznego zaangażowania, fragmentaryzację i przelotność więzi międzyludzkich, epizodyczną naturę stosunków społecznych, luźne umocowanie jednostki w strukturze społecznej. Widać także nietrwałość relacji, które dotąd były uznawane za nienaruszalne.

Ponadto, dokonujący się proces globalizacji prowadzi nie tylko do swojej „uniwersalizacji” czy „standaryzacji” wzorców kulturowych i społecznych, które przenikają się wzajemnie, lecz także do ich ciągłej modyfikacji. Nowe postawy etyczne i hierarchie wartości są często skrajnie odmienne od postaw i wartości pokoleń poprzednich. W epoce kryzysu tożsamości szczególnie istotna jest umiejętność nawiązywania kontaktów oraz tworzenie więzi międzyludzkich.

Globalizacja i tożsamość „przezroczysta”

Tożsamość można postrzegać jako negocjowany społecznie projekt świadomości indywidualnej. Takie spojrzenie czyni współodpowiedzialnym za jej tworzenie zarówno jednostkę, jak i społeczne otoczenie. Człowiekowi w definiowaniu i ocenianiu otaczającej go rzeczywistości niezbędna jest samoświadomość, poczucie przynależności do jakiejś kategorii oraz poczucie odrębności i wyjątkowości, do czego z kolei niezbędne jest otoczenie. Mechanizm sprzężeń zwrotnych między nami a otoczeniem (szczególnie na poziomie kontaktów interpersonalnych) wprowadza nas w proces kształtowania się tożsamości osobowej, społecznej czy kulturowej. Dzięki temu w człowieku rodzą się pojęcia: ja, my, oni oraz inni.

Z punktu widzenia zapotrzebowania społecznego ważna wydaje się również próba odpowiedzi na pytanie, jak powinien wyglądać proces socjalizacji (szczególnie w wymiarze rodzinnym), aby uzbroić młode pokolenie w kompetencje do komunikacji międzykulturowej.

Młodzież jest bowiem grupą społeczną, która jest w trakcie procesu budowania własnej tożsamości. Młodość to okres, kiedy człowiek jest zawieszony między byciem dzieckiem, a byciem dorosłym. Dzięki procesom socjalizacyjnym młodzi ludzie zmierzają ku osiągnięciu pełnej dojrzałości. Jednocześnie dzięki swej dynamice i specyfice młodości mogą wpływać i najczęściej wpływają, na zachodzące zmiany społeczne.

W związku z globalizacją w zachodniej socjologii kultury pojawiło się pojęcie *global teenager* – globalnego nastolatka, którego tożsamość jest w znacznie mniejszym stopniu kształtowana przez wartości narodowe i państwowe, a w znacznie większym – przez kulturę popularną oraz ideologie konsumpcji. Pojęcie globalnego nastolatka potwierdza, że wielkomięską młodzież klasy średniej cechuje – niezależnie od kraju i kontynentu – podobna tożsamość i podobny styl życia. Ponadto powstanie światowej kultury młodzieżowej powoduje, iż nastolatki całego globu – włączając w to kraje Trzeciego Świata – są o wiele bardziej podobne do siebie wzajemnie niż do pokolenia swoich rodziców. Kultura popularna, przesycona przez amerykański *image*, „działa” w poprzek granic i kontynentów i rozprasza różnice narodowe, państwowe, etniczne i językowe.

Globalny nastolatek jest bardzo pragmatyczny, łatwo się komunikuje, jest maksymalnie tolerancyjny dla różnicy, odmienności i wszelkich paradoksów. Jednocześnie cechuje go sceptycyzm wobec idei głębszego zaangażowania: nie ma zamiaru dokonywać jakiegokolwiek rebelii, zmieniać

świata w imię jakichkolwiek alternatyw. Akceptuje powierzchowność, kulturę typu instant, pełną sprzeczności i niedającą jasnych odpowiedzi, powodującą konieczność „przeskakiwania” do wciąż nowych jej przejawów. Stąd socjologowie mówią o „braku rdzenia tożsamości” lub o „tożsamości przezroczystej” – całkowitej niewrażliwości na różnice kulturowe i dostrzeganiu wyłącznie tego, co „wspólne”, a zatem równoznaczne z tym, co „europejskie”. Współczesna „westernizacja” świata pozwala osobie żyjącej według tego modelu funkcjonować perfekcyjnie w dowolnym zakątku globu: może ona zmieniać miejsca zamieszkania, kontynenty i kultury, byle dawały jej one odpowiedni komfort psychiczny i materialny – w sensie prowadzenia „europejskiego stylu życia”, widzianego przez pryzmat międzynarodowych lotnisk, dobrych hoteli i restauracji, supermarketów. „Przezroczysta” tożsamość staje się warunkiem kulturowego przetrwania [Melosik 2006: 24-25].

Tożsamość a komunikacja między ludźmi

W życiu bardzo istotną cechą jest komunikacja ludzi między sobą. Jest ona procesem, który wyraża stan integracji życia zbiorowego ludzi. Niebagatelną rolę odgrywa więc to, jak ludzie komunikują się ze sobą [Filipiak 2000: 26]. Współcześnie wzrasta liczba sytuacji, w których człowiek musi nawiązywać relacje z innymi. Praca coraz częściej wymaga radzenia sobie z ludźmi, a nie rzeczami; zaspokajanie osobistych potrzeb czy realizacja celów także jest uwarunkowana współpracą z innymi, ważne jest więc, aby nawiązywane relacje dostarczały człowiekowi satysfakcji. Umiejętności interpersonalne decydują o pomyślności w relacjach międzyosobowych.

Zachodzące we współczesnym świecie zmiany wymagają od ludzi przemieszczania się i zmiany miejsca pracy. Pociąga to za sobą konieczność nawiązywania nowych relacji. Umiejętne posługiwanie się technikami interpersonalnymi sprzyja nawiązywaniu nowych kontaktów i zacieśnianiu stosunków z ludźmi.

Podjęmując działania prowadzące do osiągnięcia celu, człowiek natrafia na przeszkody; także relacje międzyosobowe często naznaczone są utrudnieniami. Mogą wówczas pojawić się konflikty prowadzące nawet do zachowań agresywnych uwarunkowanych reakcją emocjonalną na sytuację przeszkody. Sprawne posługiwanie się umiejętnościami interpersonalnymi pomaga

w przewyciężeniu kryzysu, chroni przed zerwaniem kontaktu z powodu niekontrolowanego wybuchu emocji.

Doskonalenie relacji międzyludzkich to wyzwanie społeczeństwa XXI wieku. Da się zauważyć, że jeżeli człowiek ma być zdolny do aktywnego przekształcania zewnętrznej i wewnętrznej rzeczywistości, to musi dysponować umiejętnościami wchodzenia w różnego rodzaju interakcje, a podstawą tych umiejętności są m.in. kompetencje komunikacyjne [Wawrzyniak-Beszterda 2002: 46-47].

Problematyka komunikacji w społecznościach zróżnicowanych kulturowo nieustannie podlega dynamicznym przeobrażeniom.

Niezależnie od miejsca i czasu ludzie organizują się w grupy, przyjmują wspólne cele, zadania, podejmują działania i inicjatywy, które są zgodne z ich założeniami i mają przynieść im upragnione rezultaty. Grupy te wpływają na aktywność społeczności lokalnych, oddziałując na stan i pozycję danej społeczności. Obecnie da się zauważyć znaczny wzrost zainteresowania aktywnością publiczną obywateli w okresie transformacji ustrojowej i społecznej. Aktywność ta bardzo często jest uzależniona od kreatywności, przedsiębiorczości, zapału i chęci, z jaką chce się pomagać innym. Należy powiedzieć, że współpraca ta będzie się rozwijać tak długo, jak starczy zapału i chęci pomocy społeczeństwu.

Społeczeństwo obywatelskie jest postrzegane współcześnie jako komponent demokratycznego państwa. W budującej podstawy demokracji Polsce niezwykle ważnym zadaniem staje się zatem kształtowanie obywatelskich postaw oraz umiejętności związanych z udziałem w życiu publicznym. Istotną w tym zakresie rolę ma do odegrania szkoła, której zadania należy postrzegać nie tylko jako upowszechnianie wiedzy o demokracji i regułach obywatelskiego uczestnictwa w określonej wspólnotcie, lecz także jako stymulowanie młodych ludzi do aktywnego udziału w życiu społeczeństwa i państwa.

Da się często zauważyć, że młodzi ludzie najchętniej partycypują w różnego rodzaju akcjach społecznych, organizowanych doraźnie, w określonych przedziałach czasowych. Wyraźnie rzadziej angażują się natomiast w systematyczną i długotrwałą działalność organizacji czy grup pomocowych, tłumacząc się przeważnie brakiem czasu. W kształtowaniu postaw obywatelskich pokolenia niewielką rolę odgrywa – ich zdaniem – szkoła [Maj 2007: 286].

Poczucie przynależności do określonego miejsca jest niezbędne dla konstruowania własnej tożsamości; znajduje to swoje uzasadnienie również

w tradycji, będącej formą przekazu wartości budujących poczucie własnej odrębności:

Tradycja rości sobie prawo do posiadania uprzywilejowanego rozumienia czasu; ma jednak skłonność do czynienia tego samego wobec przestrzeni. To właśnie uprzywilejowana przestrzeń pozwala na zachowanie różnic między tradycyjnymi wierzeniami i praktykami. Każda tradycja jest zawsze w jakimś sensie zakorzeniona w kontekście miejsca, z którego się wywodzi, lub miejsc mających dla niej szczególne znaczenie [Giddens 2009: 110].

Charakter relacji jednostka – otoczenie wynika z potrzeby zapewnienia sobie miejsca odniesienia w stosunku do zmieniającej się rzeczywistości. Przestrzeń najbliższa jednostce z racji codziennych interakcji zachodzących na jej obszarze daje poczucie bezpieczeństwa:

A zatem tożsamość buduje się za pośrednictwem tradycji. Niezależnie od tego, czy indywidualna, czy zbiorowa, tożsamość zakłada istnienie znaczenia; zakłada jednak również [...] nieustanny proces odtwarzania i reinterpretacji. Tożsamość to stworzenie niezmienności w czasie, zbudowanie łączności między przeszłością a przewidywaną przyszłością. We wszystkich społeczeństwach utrzymanie jednostkowej tożsamości i połączenie jej z szerszymi tożsamościami społecznymi służy jako podstawowe narzędzie zapewnienia bezpieczeństwa ontologicznego. Nie tylko psychologiczny to jedna z głównych sił pozwalających tradycji na wytworzenie tak silnych więzów emocjonalnych po stronie (wierzącego). Często, jeśli nie powszechne zagrożenia dla integralności tradycji doświadczane są jako zagrożenia dla integralności (ja) [Giddens 2009: 109].

Odrębność całej zbiorowości wyartykułowana w tradycji jest wyznaczona przez granicę, między tym, co własne a tym, co obce. Wynika to z konieczności potwierdzenia własnej tożsamości w celu konsolidacji zbiorowości w obliczu możliwego zagrożenia.

Do kryzysu więzi społecznej dochodzi m.in. na skutek globalizacji życia społecznego, chaosu w zakresie reguł prawnych i obyczajowych, czy bezrobocia kształtującego poczucie niepewności. Osłabieniu więzi międzyludzkich sprzyja także coraz ostrzejszy kontrast dotyczący poziomu życia oraz możliwości ekonomicznych poszczególnych członków społeczeństwa. Od ludzi żyjących w tych specyficznych warunkach, czasach zawirowań i niepewności, oczekuje się jednak świadomego udziału w życiu społecznym i gospodarczym, podejmowania przemyślanych, dojrzałych decyzji oraz przyjmowania całkowitej odpowiedzialności „za swój los”.

Czy „obcy” staje się „swój”?

Współcześnie coraz pełniej funkcjonujemy w społeczeństwie wielokulturowym. Wynika to zarówno z procesów globalizacyjnych, jak też z większej mobilności jednostek i grup społecznych. Procesy migracyjne, łatwość przemieszczania się, rozwój przestrzeni komunikacji międzyludzkiej stwarza warunki do koegzystencji kultur. Ma to swoje odzwierciedlenie w działaniach politycznych i gospodarczych, a także w codziennym życiu społecznym. Stąd rodzi się potrzeba dialogu międzykulturowego, który mógłby wyzwolić ludzi z uprzedzeń i stereotypów.

Żyjemy w świecie, w którym jesteśmy otoczeni wieloma kulturami, z którymi mamy do czynienia na porządku dziennym. Odmiennym kulturom w określonej przestrzeni geograficznej może towarzyszyć silny dystans poznawczy, wyrażający się zamykaniem w obawie przed asymilacją, egzystowaniem w izolacji społecznej i całkowitym brakiem zainteresowania odmiennymi kulturami, a nawet budowaniem jedności kulturowej przez zawłaszczanie tożsamości i w efekcie tworzeniem zunifikowanego społeczeństwa. W tym niekończącym się procesie komunikacji powstawały i powstają problemy dotyczące wzajemnego zrozumienia, komunikacji oraz współżycia w związku z ujawnianą na zewnątrz treścią kultury, zachowaniami wskazującymi na kulturową odrębność, liczbą i jakością kontaktów, ich płaszczyznami i formami, dobrowolnością i wymuszaniem komunikacji społecznej, zapożyczeniami bądź jednostronnością przyjmowania określonych wartości, otwartością na nowe oferty i ich wchłanianiem do własnego systemu czy skupianiem się wyłącznie na kultywowaniu własnych tradycji itp. Z tego głównie powodu powstają zasady polityki dotyczącej wielokulturowości oraz akty legislacyjne; stąd też w takich krajach jak Kanada czy Australia bierze się oficjalna wielokulturowość państwa. Oznacza ona prowadzenie polityki przestrzegającej zasad pełnego równouprawnienia obywateli niezależnie od pochodzenia, rasy, płci, religii. W przypadku tego rodzaju wielokulturowości istotne postulaty, wypracowane zasady i działania w zakresie tolerancji, zrozumienia innego, uświadomienia sobie współzależności, zapożyczeń oraz zjawiska przenikania kultur nie zawsze znajdują odbicie w rzeczywistości [Nikitorowicz 2013: 10].

Kontakty z innymi kulturami pozwalają na poszerzenie własnych horyzontów myślowych przez ukazywanie innych standardów myślenia, pozwalają na dostrzeżenie faktu, że własne poglądy danej kultury nie są jedynymi, że istnieją inne, które mogą być równie ważne. Kontakt z inno-

cią – kierowany tendencją rozumu do samoulepszenia – nastawiony byłby więc na poszukiwanie elementów wspólnych, na bazie których nawiązywane byłoby porozumienie z innością, ta zaś mogłaby być zaakceptowana, ponieważ mieściłaby się na marginesie stworzonym przez podobieństwo dla różnicy. Kontakt z inną kulturą może więc prowadzić do porozumienia.

Podstawą owocnej i harmonijnej współpracy w środowisku wielokulturowym jest sprawna i precyzyjna komunikacja. Może ona mieć specyficzny charakter u różnych narodowości. To, co w naszej kulturze przyjmuje się za normalne, może być niedopuszczalne dla przedstawicieli innych obyczajowości. Dlatego ważne jest, aby umieć zrozumieć różnice w tradycjach, kulturze oraz religii, szanować je, a nie krytykować. Każdy naród ma swoją specyfikę, bardzo łatwo zranic osobiste uczucia drugiej osoby.

W dobie globalizmu ludzie z wielu kultur egzystują ze sobą na co dzień. Organizacja, jako system będący w symbiozie z otoczeniem, musi dostosowywać się do zmian w nim zachodzących. Nie ma jednak możliwości doprowadzenia do pełnej i zgodnej bezproblemowej i przyjaznej wielokulturowości. W pewnym zakresie możliwość taka jest możliwa, pod warunkiem, iż różnice aksjologiczne nie byłyby zbyt wielkie. Jakby to miało nastąpić, co jest raczej nieprawdopodobne, powstałaby monokultura i zniknęłyby wszelkie spory.

Tożsamość a tradycja

Procesy globalizacyjne mają wpływ na kształtowanie się kultury. Dyfuzja towarów i usług zmienia dotychczasowe zapatrywania na sposób zachowania w określonych sytuacjach, jak np. celebrowanie świąt. Tradycyjne tożsamości społeczności narodowych, jak również lokalnych, są narażone na powolną zmianę istniejących zapatrywań na celebrowanie świąt dotychczasowo ważnych dla zbiorowości. Jak zauważa Marian Golka, „globalizacja i kultura masowa uruchomiły –paradoksalnie – zapotrzebowanie na różne lokalne i jednostkowe tożsamości na niespotykaną dotąd skalę” [Golka 2012: 158]. Nie oznacza to od razu drastycznej konwersji i odsunięcia dotychczasowych form spędzania kulturowo określonego czasu, ale uzupełnienie go o nowe, obce elementy, szeroko propagowane w dyskursie medialnym, przy jednoczesnym pomijaniu rzeczywistego dziedzictwa kulturowego związanego z danym terytorium. Globalizacja zmienia charakter przestrzeni; wydarzenia rozgrywane się na jednym końcu globu mogą

mieć wpływ na sytuację na drugim końcu i *vice versa*; „Zmieniła się technologia wspomagająca nasze sposoby przemieszczania się, a zwiększająca się liczba mediów sięga poza granice krajów, aby wysuwać roszczenia do naszych zmysłów” [Hannerz 2006: 15].

Procesy globalizacyjne zmieniają tradycyjne postrzeganie tożsamości, poprzez konfrontację z inną kulturą, której elementy *volens nolens* są wcielane w poczet praktyk kulturowych osób mających doświadczenia z odrębnością innych kultur. Tradycja jako zbiór owych elementów podlega zmianom, będących wynikiem otwartości społeczeństwa na nowe doświadczenia przeżywania świąt w sposób odmienny od przyjętego, dyfuzji elementów kulturowych w wyniku procesów globalizacyjnych. Kulturowy wymiar przenikania również zdaje się mieć deterministyczny wpływ na konstruowanie się odmienności: „We współczesnym świecie społeczność lokalną definiujemy także w kontekście zmian globalnych, czasem bezpośrednio wpływających na *mniejsze niebo czy świat najmniejszy*” [Szczepański 2011].

Zagadnienie wielokulturowości i społeczeństwa wielokulturowego daje się zatem rozpatrywać na szerszych lub węższych płaszczyznach. Refleksja nad komunikacją stwarza szansę na lepsze, skuteczniejsze współdziałanie w trakcie spotkań międzykulturowych oraz skłania uczestników tych spotkań do analizy własnego postępowania. Uświadamia im, iż zasady i wartości, które wyznają, oraz przyjęte przez nich sposoby postępowania nie są jedyne i najlepsze oraz – że można żyć i skutecznie działać, kierując się wieloma innymi zasadami i normami [Michalik 2005: 98].

Zakończenie

Na skutek procesów globalizacyjnych kultura ulega zmianie, ale jej rola w kształtowaniu tożsamości pozostaje niezmienna, służąc integracji społeczności oraz kształtowaniu własnej odrębności od innych zbiorowości. Mając to na uwadze, trzeba mieć świadomość, że globalizacja powoduje zastępowanie tego, co własne, tradycyjne, przez wartości i modele „uniwersalne”, „standardowe”. Świadomość zagrożenia monokulturą prowadzi do potrzeby ochrony własnego dziedzictwa i rodzimej kultury, bez której nie ma mowy o posiadaniu własnej tożsamości.

Bibliografia:

- Bajkowski T. (2013), *Rodzinne uwarunkowania kompetencji do komunikacji międzykulturowej młodzieży*, [w:] J. Nikitorowicz, M. Sobecki, W. Danilewicz, J. Muszyńska, D. Misiejuk, T. Bajkowski (red.), *Kompetencje komunikacji międzykulturowej w aspekcie wielokulturowości regionu i procesów migracyjnych*, Warszawa
- Bauman Z. (1994), *Dwa szkice o moralności ponowoczesnej*, Warszawa
- Filipiak G. (2000), *Spoleczne aspekty barier w komunikacji interpersonalnej*, [w:] M. Golka (red.), *Bariery w komunikowaniu*, Poznań
- Giddens A. (2009), *Życie w społeczeństwie posttradycyjnym*, [w:] U. Beck, A. Giddens, L. Scott (red.), *Modernizacja refleksyjna : polityka, tradycja i estetyka w porządku społecznym nowoczesności*, Warszawa
- Golka M. (2012), *Cywilizacja współczesna i globalne problemy*, Warszawa
- Hannerz U. (2006), *Powiązania transnarodowe: kultura, ludzie, miejsca*, Kraków
- Maj B. (2007), *Szkoła jako obszar kształtowania postaw obywatelskich młodzieży*, [w:] A. Szerląg (red.), *Edukacja obywatelska w społeczeństwach wielokulturowych*, Kraków
- Melosik Z. (2006), *Młodzież a przemiany kultury współczesnej*, [w:] R. Leppert, Z. Melosik, B. Wojtasik (red.), *Młodzież wobec (nie)gościny przyszłości*, Wrocław
- Michalik U. (2005), *Kształtowanie świadomości kulturowej oraz poprawianie komunikacji międzykulturowej jako niezbędny element edukacji w dobie globalizacji*, [w:] A. Sajdak (red.), *Kultura jako fundament wspólnoty edukacyjnej*, Kraków
- Nikitorowicz J. (2013), *Kompetencje do komunikacji międzykulturowej w aspekcie tradycyjnej wielokulturowości regionu i procesów migracyjnych. Wprowadzenie w realizowaną problematykę*, [w:] J. Nikitorowicz, M. Sobecki, W. Danilewicz, J. Muszyńska, D. Misiejuk, T. Bajkowski (red.), *Kompetencje komunikacji międzykulturowej w aspekcie wielokulturowości regionu i procesów migracyjnych*, Warszawa
- Wawrzyniak-Beszterda R. (2002), *Doświadczenia komunikacyjne uczniów w czasie lekcji. Studium empiryczne*, Kraków
- Szczepeński S.M. (2011), *Czy życie to hazard? Notatnik spóźnionego przybysza*, „Śląsk” nr 2

Daniel Wiśniewski

SUMMARY

**Communication in Multicultural Society:
Strengthening or Disappearing Identity**

Nowadays, communication between people is particularly important. On the one hand, different cultures around us are fascinating, but sometimes difficult to understand. On the other hand, globalization makes the differences disappear. In this context, asking about one's identity means asking about his or her attitude towards those contradicted tendencies, and the answer to the question requires taking into consideration various aspects of the problem.

Keywords:

globalization, society, communication, identity, multiculturalism, teenager

ARTYKUŁ RETRAKTOWANY